Війна — важка, жахна війна переможно завершилась. По берлінській алеї перемог крокують переможці з червоними прапорами.

Тернистим і важким був цей шлях перемоги. Багато ми вистраждали і пережили за ці роки — і важкого і радісного. Серце спиняється від грандіозності подій останніх чотирьох років. Ще цілі століття говоритимуть про них, писатимуть книги, картини, липитимуть образи героїв. Історія Великої Вітчизняної війни — невичерпане джерело натхнення для художників. Нам сучасникам і учасникам війни, важко ще до кінця усвідомити грандіозність минулих уже днів. Усе це надто ще близьке, хвилююче, свіже.

Та час зарисовок, начерків уже відійшов. Час уже ескізи перетворювати в полотна.

З роками все ширше й ширше розгортатиметься перед нами панорама війни, — одним поглядом ми зможемо охопити минулі події. Але гаяти часу не можна. Засукавши рукава, треба братися до праці зразу ж, поки події свіжі ще в пам'яті. Адже багато з того, що здавалось нам у сорок першому році мрією, давно здійснилось. Зерна перемоги були посіяні на волоколамському шосе, на підступах до Ленінграда, у важкі дні жовтня сорок першого року. І без цього жовтня не був би таким прекрасним цьогорічний Травень. Велич Сталінграда — не тільки в самій п'ятимісячній обороні міста, а й у тому, що вона здійснювалась після липневого відступу сорок другого року.

І про все це вже час говорити на весь голос, з усім темпераментом і силою, на яку здатні художники. Важко ще перелічити все те, про що заговорять найближчим часом їх полотна. Берлін, Відень, зустріч на Ельбі, Сталінград, Севастополь, Одеса, галерея наших героїв, спалені і зруйновані наші міста й села — неможливо про все написати не хвилюючись.

Але беручись до праці, розкладаючи перед собою ескізи, загострюючи олівці, не можна забувати про те, що картини, присвячені Вітчизняній війні, — це величні документи історії. З цих документів наші нащадки судитимуть про війну. Хоч які добрі будуть фарби і цікава композиція, та коли в картині не буде правди, справжної художньої правди — не варто її й писати. Про цю правду думає кожний щирий художник саме зараз, у дні, коли правда перемогла.

Перед великою картиною в гарній рамі стоїть група бойців. На картині відображено атаку. Вгодовані, гладкі, чистопоголені червоноармійці в акуратненьких кожушках і блискучих касках колють, рубають, кромсають насмерть переляканих німців у зелених шинелях.

Бійці дивляться. Бійці мовчать.

— Три роки провоював, а таких ось не бачив, — каже один з них і відходить до іншої картини.

Цей боєць бачив, брав участь не в одній атаці. На грудях у нього — срібна зірка на чорно-оранжевій стрічці і жовта смужка поранення. Може, художник не бачив війни? Можливо. Та чи можна закинути йому це? Аж ніяк. Суріков ніколи не бачив живих стрільців. Толстой ніколи не зустрічався з Наполеоном і Кутузовим. Але ж їх твори лишились найвидатнішими художніми пам'ятниками описуваних ними подій. Бо про все це вони розповідали мовою художньої правди.

Постає інше питання. Можливо, художник і бачив війну, але ж вважає, то війна, а картина — це картина. Він вважає, що відобразивши бійця в подертій шинелі, без каски і протигаза, він принизить образ оборонця Батьківщини. Мабуть тому він і надає бійцеві, його прекрасному, молодому обличчю виразу розгніваного витязя, зсовує, щоб відобразити почуття обурення, брови — і дає фальшивий образ.

Тема героїзму і патріотизму значно ширша, ніж здається на перший погляд. Імена Гастелло, Матросова, Космодем'янської на віки-вічні ввійшли в історію нашої країни. Але ж, крім них, є сотні й тисячі бійців і командирів, героїзм яких полягав у тому, що вони цілі тижні лежали на передовій або навіть відступали так, що перейшовши від відступу в наступ, сьогодні відпочивають на східцях імперської канцелярії.

Вкритий порохом, стомлений, у потертій шинелі, боєць скручуючи цигарку після атаки, виглядає прекраснішим у тисячу разів від таких солодкуватих, вигаданих, плакатних червоноармійців у виблискуючих касках.

Війна — це не тільки одчайдушні атаки і вступ наших військ з піднесеними прапорами у визволені міста. Війна — це напруження до краю нервів, зчеплені зуби, гіркота відступів, загибель товарищів, з якими ти спав під однією шинелею. Це нічні переходи по коліно в болоті, речовий мішок, набитий патронами, міномет на плечах, брудні калюжі, до яких припадають засмаглі губи.

Війна — це важка праця, важкі суворі будні. Але в буднях тих — та сама велич, що й у постаті червоноармійця який підносить червоний прапор над рейхстагом.

За що саме на фронті так люблять художника Сойфертіса? За гостре око, за вміння помітити в найбуденнішому — цікаве і хвилююче. З його севастопольських зарисовок життя лине таким нестерпним натиском, що подих захоплює. Його "Концерт", "Повітряна тревога", "Фотографія до партдокумента" щирі і правдиві.

Але все таки це тільки зарисовки. Хочеться ж побачити ж переконливими і щирими й великі полотна. Час уже настав писати ці полотна про велику боротьбу, про подвиги, про піднесені прапори і визволення міст, про ті хвилини, яких ми стільки часу чекали.

Боєць, який прийшов на виставку або в картинну галерею, хоче побачити себе, як він відступав і наступав, як бився з німцями прикладом, коли були витрачені патрони, як мерз на Клухорському перевалі і лічив останні хвилини під градом бомб, як переправлявся через Дніпро. Він хоче побачити війну такою, якою вона була справді, яку пережив він і його товариші по боях.

Ось про все це, на нашу думку, не може не думати щирий художник, перш ніж він почне натягати полотно на підрамники.

* * *

Перед архітекторами і скульпторами теж великі, складні завдання. Історичні місця і події чекають своїх пам'ятників історичних місць.

А ця малорозвідана ще галузь мистецтва вимагає від митця великого такту і чуття. Бійці та офіцери однієї гвардейської частини, яка почала свій шлях у Сталінграді і дійшла до Берлина, якось дізнались про проект відбудови Сталінграда. Проект, за задумом авторів, грандіозний: граніт, мармур, бронза, скульптури, пам'ятники. На Мамаєвому кургані — чудовий парк культури й відпочинку.

Важко, нібито, заперечити проти цих планів. А ось гвардійці були невдоволені і написали листа до авторів проекту. Річ у тім, що на цьому самому Мамаєвому кургані гвардійці п'ять місяців воювали.

— "Надто багато у нас зв'язано з цим курганом, — писали вони, — Кожна балка, кожний окоп, кожна кулеметна площадка можуть розповісти захоплюючу повість про героїзм і мужність наших солдатів. Надто багато крові нашої пролито на цій висоті, надто багато вона нам коштувала, щоб будувати на цьому священному для нас місці кафе, тири і кімнати сміху. Не хочеться сміятись там, де треба мовчки стояти, знявши шапки".

Що можна заперечити проти цього?

"Чому не можна іншими засобами відзначити події, що відбулись на цьому кургані восени і взимку сорок другого року?" — запитують гвардейці. — Чому не зберегти всі ці окопи? Чому не перетворити їх у своєрідний музей оборони Сталінграда? На вершині кургану стояв підбитий танк, за якого точилась боротьба протягом трьох місяців. Хіба він, покалічений і прострелений, не був би найяскравішим пам'ятником тих днів?"

Ми наводимо цей лист, щоб нагадати архітекторам. що зовсім не таким простим і легким є завдання увічнення історичних місць. І якщо, не зважаючи на бойові гарячі дні, воїни згадують і думають про те, якими мають виглядати наші міста після війни, то вже архітектори, в усякому разі, покликані розв'язувати ці завдання, повинні до нього підійти з особливою чуйністю.

На Україні багато визначних історичних місць. Околиці Києва, Одеси, Корсунь-Шевченківського, Тернополя, береги Дінця — архітектори і скульптори покликані їх уславити. Треба, по можливості, зберегти історичні місця в тому вигляді, який вони мали. Архітектура повинна тільки підкреслити, відтінити, повинна організувати простір, але ні в якому разі не надмірно заставляти, не придушувати, не підміняти собою благородної простоти і суворості місць, де недавно ще гриміли бої.

Горезвісний лейпцизький пам'ятник Битви народів і похмурі брили фашистського монумента в Танненберзі лишаться зразками того, як тупий дух прусацтва і реакції підходить до розв'язання цих питань.

Великі події Вітчизняної війни запалюють художників на своєрідні розв'язання, гідні цих подій. Пам'ятники окремим героям, монументи на братніх могилах, споруди, присвячені перемогам — усе це вимагає індивідуального, вдумливого підходу, великої любові і натхнення.

Важко сказати, в яку форму все це втілиться. Пантеон, тріумфальна арка, обеліск, колона? — Уже зараз виникають дискусії. Практика розв'яже їх. На виставці проектів Хрещатика ми вже бачили — арку у Алаб'яна і майже у всіх авторів — Пантеон. Ми бачили проект пам'ятника жертвам Баб'ячого яру архітектора Власова, бачили результати конкурсу 1943 року на монументи героям Вітчизняної війни. В усьому цьому багато цікавого, багато спірного, але ж і піднесеного.

Інакше й не може бути!

Хочеться тільки, щоб беручись до роботи, архітектори і скульптори пам'ятали про лист гвардійців, пам'ятали, що події, яким вони присвячуватимуть свої твори, не мали рівних собі в історії людства. Простота, велич і скромність — основні риси сталінців, людей що кували перемогу. Такими ж повинні бути і пам'ятники, присвячені їм і справам, якими вони уславились.